

**Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради
Факультет початкової освіти та фізичної культури
Кафедра природничо-математичної, світоглядної освіти та
інформаційних технологій**

ОПОРНИЙ КУРС ЛЕКЦІЙ

ФІЛОСОФІЯ

*для здобувачів освіти першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти*

РОЗРОБНИЦЯ: Ковальчук І.Л., кандидат філософських наук, доцент
кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та інформаційних
технологій

Луцьк – 2025

УДК 378.147.091.32:101(015.8)
О-62

Опорний конспект лекцій із навчальної дисципліни «Філософія» (для здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти) / упоряд. І. Ковальчук [Електронне видання]. Луцьк: КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2025. 67 с.

У посібнику систематизовано основний теоретичний матеріал курсу «Філософія», подано змістові модулі, тематику лекційних занять, ключові поняття, ідеї та філософські концепції, що визначають розвиток східної та західної філософської традиції.

Конспект лекцій покликаний допомогти здобувачам освіти засвоїти основні положення курсу, зрозуміти логіку становлення філософських учень, ознайомитися з провідними мислителями та їхнім внеском у гуманітарну культуру. Матеріал посібника сприяє формуванню у майбутніх учителів критичного мислення, світоглядної культури та здатності до рефлексії над суспільними й освітніми процесами.

Укладач:

Ковальчук Ірина Леонідівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та інформаційних технологій Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Рецензенти:

Бундак Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та фінансів, заступник директора з науково-методичної роботи ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Луцький інститут розвитку людини»»

Іванова Наталія Володимирівна, доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти, декан факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Розглянуто на засіданні кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та інформаційних технологій Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради (протокол №8 від 05.06.2025)

Друкується за ухвалою Вченої ради факультету початкової освіти та фізичної культури Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради (протокол №19 від 27.06.2025)

© КЗВО «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради, 2025

Зміст

1.	Тематика та плани лекцій	4
2.	Лекція 1. Філософія, як форма духовної культури: зміст, функції та роль у формуванні світогляду	6
3.	Лекція 2. Філософія стародавнього світу: східна та західна парадигма	13
4.	Лекція 3. Філософія західно-європейського Середньовіччя та Відродження. Філософія Нового часу	21
5.	Лекція 4. Некласична філософія: трансформація мислення від Шопенгауера до постмодерну та виклики цифрової епохи	30
6.	Лекція 5. Особливості української філософської думки	37
7.	Лекція 6. Філософське осмислення світу: буття і ніщо як вихідні поняття	43
8.	Лекція 7. Філософська концепція людини та суспільства	51
9.	Лекція 8. Пізнання як предмет філософського аналізу	57
10.	Лекція 9. Логіка як філософська наука про закономірності міркувань. Мистецтво полеміки	59
11.	Рекомендована література	65

Тематика та плани лекцій

Лекція №1. Філософія, як форма духовної культури: зміст, функції та роль у формуванні світогляду

План

1. Поняття, предмет і ознаки філософії та філософування.
2. Структура філософського знання. Функції філософії.
3. Філософія в структурі світогляду. Співвідношення філософії з наукою та релігією.
4. Основне питання філософії: різноманітність підходів.

Лекція №2. Філософія стародавнього світу: східна та західна парадигма

План

1. Давньоіндійська філософія. Основні школи.
2. Давня китайська філософія. Даосизм. Конфуціанство.
3. Філософська думка епохи античності.

Лекція №3. Філософія західно-європейського Середньовіччя та Відродження. Філософія Нового часу

План

1. Середньовічна філософія як синтез античної філософії та християнства.
2. Гуманізм епохи Відродження та проблема людської індивідуальності.
3. Філософія Нового часу та Просвітництва.

Лекція №4. Некласична філософія: трансформація мислення від Шопенгауера до постмодерну та виклики цифрової епохи

План

1. Загальна характеристика сучасної філософії, суть ірраціоналізму.
2. «Філософія життя» Фрідріха Ніцше.
3. Психологічний аналіз Зігмунда Фрейда.
4. Культ науково-технічного розуму та його противники в сучасній філософії. Сайєнтизм і антисайєнтизм. Йонезі Масуда.
5. Екзистенціалізм. Жан-Поль Сартр «Екзистенціалізм – це гуманізм».

Лекція №5. Особливості української філософської думки

План

1. Джерела української філософської думки.
2. Києво-руська доба.
3. Філософія доби бароко та Києво-Могилянської академії.
4. Українська філософія XIX–XX ст.
5. Сучасні особливості української філософії.

Лекція 6. Філософське осмислення світу: буття і ніщо як вихідні поняття

План

1. Фундаментальне значення проблеми буття для філософії. Людські виміри проблеми буття.
2. Проблема буття в історико-філософському окресленні. Категоріальні визначення буття.
3. Сучасна наука про рівні та форми виявлення буття (філософське окреслення).

Лекція 7. Філософська концепція людини та суспільства

План

1. Поняття суспільства. Співвідношення суспільства і природи
2. Суспільство як система: основні елементи суспільного життя та їх взаємозв'язок. Духовне життя суспільства
3. Людина і суспільство: основні аспекти взаємозв'язку

Лекція №8. Пізнання як предмет філософського аналізу

План

1. Сутність та особливості пізнавального процесу.
2. Наукове пізнання: рівні та форми
3. Місце та роль практики у процесі пізнання

Лекція 9. Логіка як філософська наука про закономірності міркувань.

Мистецтво полеміки

План

1. Виникнення і генезис поняття логіки.
2. Логіка як наука: її предмет, метод, а також практичне значення її знань.
3. Історичні етапи розвитку логічного знання.
4. Мистецтво полеміки.

Лекція №1. Філософія, як форма духовної культури: зміст, функції та роль у формуванні світогляду

Мета вивчення: з'ясування місця філософії в системі людського пізнання та духовної діяльності; окреслення ролі філософського знання в життєвому самовизначенні людини, співвідношення філософії із іншими сферами інтелектуальної діяльності; осмислення провідних характерних особливостей філософського мислення; розкриття змісту, структури та функцій філософії.

План

1. Поняття, предмет і ознаки філософії та філософування.
2. Структура філософського знання. Функції філософії.
3. Філософія в структурі світогляду. Співвідношення філософії з наукою та релігією.
4. Основне питання філософії: різноманітність підходів.

Література:

1. Білогур, В., Олексенко, Р. Філософія науки і трансформація наукових методів у XXI столітті. *Humanities Studies*. № 22(99) (2025). С. 176–184. URL: <http://humstudies.com.ua/article/view/325128>
2. Джанні Ваттімо. Кінець філософії у вік демократії. *Філософська думка*. 2006. №2. С.6–13.
3. Дятлова, І., Патлайчук, О., & Ступак, О. (2025). Етичні виклики та перспективи філософії штучного інтелекту у XXI столітті. *Науково-теоретичний альманах Грані*. Том 28. №2. 2025. С. 66–71. URL: <https://doi.org/10.15421/172540>
4. Ігнатов С.О. Світогляд як стан системи свідомості. *Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки*. 2006. №3. С.56–61.
5. Корабльова Н.С. Ризики і небезпеки світу без філософії. *Філософія в сучасному світі : Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 листопада 2020 р.* / Ред. кол. Я. В. Тараров, А. В. Кіпенський, Н. С. Корабльова Н. С [та ін.]. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. С. 105–110. <https://cutt.ly/Pj12WyU>
6. Лук'янець В. Фундаментальна наука і науковий світогляд у перспективі XXI сторіччя. *Філософська думка*. 2006. №3. С.3–21.
7. Петрушенко В.Л. Філософія: курс лекцій. К.: «Каравела», 2002. С.12–37.
8. Практикум з філософії: методичний посібник для викладачів та студентів ВНЗ [під ред. В.Л. Петрушенка]. Львів: «Новий світ», 2003. С.6–17.
9. Філософія: Підручник. Одеса: Університет Ушинського, 2021. 504 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/11962>
10. Христокін Г. В. Методологічний аспект взаємодії філософії та теології. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2020. Вип. 1. Т. 2. С. 157–171.
11. Шегута М. Чи потрібна історія філософії. *Філософська думка*. 2008. № 2. С. 3–14.
12. Ясна Іллі Public turn: філософія в публічному просторі. *Філософська думка*. 2017. №1. С. 28–41.

Термінологічний словник

Аксіологія – розділ філософії, що вивчає цінності, їхнє походження, природу, види, вплив на суспільство як ціле та окрему особу.

Аскетизм – спосіб життя, що полягає у відмові від тілесних задоволень та матеріальних благ задля досягнення духовної досконалості.

Буття – найабстрактніша філософська категорія, у класичній філософії нерідко ототожнюється з Сущим і означає все, що існує; в неklasичній філософії Буття як чисте існування протиставляється Сущому.

Гносеологія – розділ філософії, що вивчає пізнання, знання та істину.

Дуалізм – філософська концепція, в якій утверджується існування двох протилежних компонентів, які не можуть бути об'єднані (душі і тіла, світу ідей та світу речей, матеріального та духовного буття тощо).

Логіка – філософське вчення про закони і форми мислення.

Метафізика – 1) філософське вчення про першооснови, граничні і надчуттєві принципи Буття; 2) філософський метод, протилежний діалектичному.

Монотеїзм – віра в єдиного Бога.

Онтологія – розділ філософії, що вивчає Буття як таке, його структуру, фундаментальні принципи, форми, способи та властивості; розділ метафізики.

Персоніфікація – приписування людських властивостей явищам та силам природи, неживим предметам.

Політеїзм – віра в багатьох богів.

Світогляд – сукупність поглядів на світ і місце людини в ньому, а також модель поведінки у світі, сформована на основі цих поглядів.

Трансценденція – (буквальний переклад з латині: «те, що виходить за межі») те, що не дане у чуттєвому досвіді, надчуттєве духовне начало, яке лежить поза межами чуттєвого світу.

1. Поняття, предмет і ознаки філософії та філософування

Авторство слова «філософія» приписують давньогрецькому мислителю *Піфагору* (VI–V ст. до н. е.). Він був проти того, щоб його називали мудрецем, і вважав себе *філософом* (любителем мудрості, від грецького *phileo* – любов і *sophia* – мудрість), бо мудрим, на його думку, є тільки Бог, оскільки під мудрістю давні греки розуміли не просто мислення, а єдність способу мислення і способу життя. Тим самим з часів *Піфагора* у понятті «філософія» фіксується прагнення людини до самовдосконалення, до досягнення ідеалу. Ідеал традиційно включає в себе три найвищі цінності – Істину, Добро і Красу. *Філософи Давньої Греції* вивчали начала й закономірності світобудови, а під філософією розумілась наука взагалі.

Фундатором європейської філософської традиції є давньогрецький мислитель *Сократ* (470–399рр. до н. е.), який визначив подальший напрям філософії своїми знаменитими запитаннями: чи можемо ми досягти істини, не знаючи, що таке істина? Чи можемо ми вважати щось красивим, не знаючи, що таке краса? Чи можемо ми бути добрими, не знаючи, що таке добро? Цим *Сократ* дав поштовх розвитку трьох основних дисциплін:

а) *гносеології* – теорії пізнання, вченню про те, що таке істинне знання і які шляхи його досягнення;

б) *етиці* – вченню про те, що таке добро і зло, як людина повинна оцінювати свої вчинки;

в) *естетиці* – вченню про прекрасне.

Заслуга *Сократа* полягає в тому, що він показав, що предмет філософії вимагає осмислення самого способу його пізнання. Тому в міру того як окремі науки, що входили раніше до складу філософії, виробляли свій, відмінний від філософського, метод пізнання, вони відгалужувались від філософії. Наприкінці XVIII ст. німецький філософ *І. Кант* окреслив предмет філософії такими запитаннями: що я можу знати? Що я повинен робити? Чого я смію сподіватись?

Для того щоб відповісти на ці запитання, мало знати, що таке світ і що таке людина. Тому *філософія* вивчає не тільки сутність речей, світу, людини, а сам спосіб їхнього існування. Філософська дисципліна, що вивчає буття у всіх його аспектах, називається *онтологією* (від грецького *ontos* – суще і *logos* – вчення). Предметом філософії є загальні, граничні засади людського мислення, пізнання, буття людини у світі.

Таке розуміння предмета мислення зумовлює особливості філософського

мислення, що відмежовують філософію як від буденного, так і від природничо-наукового мислення. Першою особливістю є те, що будь-яке філософське питання охоплює проблематику філософії в цілому. Тому філософію не можна викладати, як інші науки, – від більш простого до більш складного. Другою особливістю є те, що будь-яке філософське питання охоплює не тільки філософію в цілому, а й підпорядковує цьому питанню й того, хто запитує, тобто філософське мислення вимагає не тільки осмислення своїх власних підвалин та можливостей пізнання, а й зміни того, хто мислить, – зміни світоглядних, життєвих здібностей і самого способу мислення.

Науковим завданням філософії є виявлення найбільш загальних закономірностей розвитку світу, вираження його в принципах, філософських законах та категоріях, вивчення наявного і минулого, можливого і майбутнього. Якщо простежити історію розвитку різних філософських систем, то не важко помітити, що вся її тематика фактично зосереджена навколо центральної багатопланової проблеми «людина – світ», яка має багато проявів, модифікацій: «суб'єктивне – об'єктивне», «матеріальне – духовне», «природа – суспільство» тощо. Проблема «людина – світ» виступає як універсальна і може розглядатися як загальна формула, смислова спрямованість, зорієнтованість практично кожної філософської системи.

Тому вона і становить *основне питання філософії*. «Велике основне питання всієї, особливо новітньої, філософії є питання про відношення мислення до буття...» Філософи поділилися на два великі табори залежно від того, як відповідали вони на це питання.

2. Структура філософського знання. Функції філософії

Слово «філософія» давно увійшло в наше буденне мовлення.

Філософією називають не тільки відповідну науку чи навчальну дисципліну, а й загальнотеоретичні засади та сукупність принципів будь-якої діяльності – наприклад, «філософія рекламної кампанії», «філософія управління підприємством», «моя життєва філософія» і т. п. Таке вживання слова «філософія» хоч і не відповідає тому значенню, яке вкладають у нього сьогодні професійні філософи, має певні підстави.

З виникненням у Європі системи освіти і встановленням відповідної останньої системи наук філософія набула статусу головної (і тривалий час єдиної) теоретичної дисципліни, без оволодіння якою вважалось неможливим отримання вищої освіти взагалі. Тодішня філософія була всеохоплюючою наукою, вона включала в себе інші науки і поділялась на такі розділи:

1. *Раціональна філософія* – логіка – наука про правильне мислення, яка вчила керувати діями розуму.

2. *Моральна філософія* – наука про правильні вчинки, яка поділялась на етику – науку про управління діями окремої людини, економіку – науку про управління господарством, політику – науку про управління державою.

3. *Натуральна філософія* – наука про природу речей, поділялась на фізику – науку про якісну природу матеріальних речей, математику – науку про кількісну природу матеріальних речей і метафізику – науку про нематеріальні речі.

До XVIII ст. європейські університети мали тільки три факультети й спеціальності, і для того, щоб отримати диплом доктора теології, права чи медицини, потрібно було спочатку отримати диплом доктора філософії. З того часу кількість спеціальностей, які отримують випускники вищих навчальних закладів, значно зросла. Від філософії відокремився ряд наук, проте чільне місце в системі теоретичної підготовки у вищій, особливо університетській освіті зберігається за філософією. Сьогодні філософія як навчальна дисципліна покликана прищепити студентів вузу:

а) здатність до проблематизації – уміння ставити питання, розглядати парадокси, альтернативи, протиріччя;

б) здатність давати визначення – переходити від семантичного до концептуального аналізу понять;

в) здатність формулювати, впорядковувати, послідовно аналізувати свої думки.

Виконання філософією цих завдань впливає з *методологічної функції* філософії, яка полягає в тому, що вона не дає готових відповідей на питання, які постають перед людиною чи окремими науками, а дає зразки форм, способів, прийомів мислення, тобто змогу самостійно розв'язати ці питання.

Виходячи із значення, яке має філософія як наука в житті й діяльності людини, поряд з *методологічною* можна виділити такі її найважливіші **функції**:

а) *світоглядну* – філософія дає змогу людині осмислити проблеми сенсу людського життя: чому і для чого живе людина? Яке її місце та призначення в світі? і т. ін.;

б) *аксіологічну* – філософія дає змогу людині осмислити природу й значення власних життєвих цінностей.

3. Філософія в структурі світогляду. Співвідношення філософії з наукою та релігією.

Щоб зрозуміти значення *філософії та її функцій*, потрібно розглянути структуру відношення людини до світу в цілому. Можна виділити такі *форми освоєння світу людиною*:

а) *практична діяльність* – полягає в безпосередньому перетворенні предметів матеріального світу, внаслідок чого створюється навколишнє середовище, придатне для життя людини, прикладом чого може служити сучасна цивілізація;

б) *практично-духовна діяльність* – полягає в такому перетворенні дійсності в уявленні людини, внаслідок якого створюється суб'єктивне бачення світу, світу для людини;

в) *теоретична діяльність* – полягає в такому перетворенні дійсності в уявленні людини, внаслідок якого створюється об'єктивне бачення світу, світу незалежно від людини.

Будь-яка діяльність людини, незалежно від форми, є цілеспрямованою. Вона передбачає уявлення про мету, сенс і засоби цієї діяльності. Людина, в кінцевому підсумку завжди діє осмислено, тобто в основі її окремих дій, вчинків, думок лежать загальні, цілісні уявлення, сукупність яких називається світоглядом.

Світогляд – це система уявлень людини про світ, місце людини у світі, відношення людини до світу та до самої себе. Світогляд містить знання, переконання, цінності, ідеали, організовані в єдину систему, в центрі якої завжди перебувають уявлення людини про себе. За способом розуміння людиною свого місця в світі можна виділити кілька основних типів світогляду:

Міфологічний світогляд – це результат практично-духовної діяльності людини. У міфологічному світогляді людина не відокремлює себе від речей природного світу, а окрема людина не відокремлює себе від суспільства в цілому. В міфологічному світогляді не існує чіткої межі між мисленням і мовленням, свідомістю і реальністю, предметом і думкою про предмет.

Міфологічні оповідання розповідають нам про людиноподібних істот – богів та героїв, що уособлюють різні природні начала, оскільки в міфологічному світогляді світ і людина були єдиним, нерозривним цілим. Розрив цієї єдності призвів до роздвоєння людини, втрати нею гармонії зі світом, що зробило можливим теоретичне ставлення до світу і виникнення таких форм світогляду, як наука, релігія, філософія.

Науковий світогляд є теоретичною формою ставлення до світу. Світ у ньому об'єктивно розглядається таким, яким він є незалежно від людини, а людина вбачається в ньому тільки частиною світу – природи чи суспільства.

Теоретичне ставлення до світу дало змогу людині поставити закони природи собі на службу і створити комфортний світ цивілізації. Проте визначення людини тільки як частини світу дається не тільки в світоглядному, а й у практичному аспекті діяльності науки, що тісно взаємозв'язані. Прикладом цього можуть бути сучасні недовіра й песимізм

до науки та науково-технічного прогресу, оскільки виявилось, що наукові відкриття не завжди є благом для людини. Сучасні екологічні проблеми, загроза ядерних аварій та вибухів, що ставлять під загрозу саме життя людства, є наслідком дегуманізації науки, усунення нею людини як центральної ланки системи світу. Ця особливість науки властива їй з моменту зародження, про що свідчить відома фраза «батька» європейської науки Аристотеля: «Платон мені друг, та істина дорожча».

Таким чином, наука не спроможна подолати світоглядну дисгармонію – досягнути єдності людини зі світом. Цю функцію виконують мистецтво, релігія та філософія.

Мистецтво є практично-духовною діяльністю. *Мистецький світогляд* дає суб'єктивний образ світу, в якому художник досягає гармонії зі світом, тому навіть сучасне художнє бачення світу близьке до міфологічного.

Релігійний світогляд чітко поділяє світ і людину, природне і надприродне, земне й потойбічне. Людина, створена за образом та подобою Бога, займає головне, центральне місце у створеному Богом світі. У релігійному світогляді, через віру в потойбічне, надприродне божественне начало, людина виробляє власні ставлення до світу, надає йому смислової завершеності і таким чином досягає гармонії з ним.

Філософія є теоретичною формою ставлення людини до світу. Порівняно з наукою її особливість полягає в тому, що вона дає змогу об'єктивно, в теоретичній формі осмислити світ як світ людини, розглянути місце і становище людини у світі, її *смыслжиттєві* проблеми. Філософський світогляд дає змогу виробити таке бачення світу, яке водночас є і суб'єктивним, і теоретичним, а отже і досягти людині гармонії з собою, зі своїм баченням світу й самим світом. З цим пов'язані такі особливості філософії, як і те, що вона будучи за формою діяльності наукою, не є наукою за своїми функціями та значенням для людини. У філософії, на відміну від інших наук, не існує єдиних, загальновизнаних теорій. Образно кажучи, філософії є стільки, скільки філософів, проте існує єдиний теоретичний апарат, уявлення про предмет, завдання, функції, які постійні перебувають у процесі становлення і осмислення.

4. Основне питання філософії: різноманітність підходів

Основне питання філософії має різне вирішення: матеріалістичне, ідеалістичне, моністичне, дуалістичне, плюралістичне. Слід зазначити, що в межах основного питання філософії по-різному вирішується і питання, що саме слід розуміти під матеріальним, а що під ідеальним. Саме цим пояснюється і те, що існують різні форми матеріалізму (наприклад, вульгарний, споглядальний, метафізичний тощо) та ідеалізму (об'єктивний, суб'єктивний).

По-різному філософи відповідають на питання про можливість пізнання світу. *Послідовний матеріалізм* доводить, що світ у принципі можна пізнати. Найвищим критерієм і гарантом цього є *практика*.

Об'єктивні ідеалісти зосереджують увагу на пізнанні людської свідомості через пізнання відчуттів, понять тощо. Течія, представники якої заперечують можливість пізнання сутності речей і закономірностей розвитку дійсності, дістала назву *агностицизму*. Основне питання філософії дає можливість орієнтуватись в історико-філософському процесі, визначати сутність будь-якої філософської системи. Основне питання філософії наголошує, що всі явища світу умовно поділяються на дві основні сфери — *матеріальну* і *духовну*. Вони утворюють єдність, якою характеризується все, що існує в світі. Ці сфери нерозривні, але кожна має свою специфіку і посідає своє місце, відіграє свою роль. Матеріальній сфері належить вирішальна роль *лише в кінцевому розумінні, в гносеологічному плані*.

Значення основного питання філософії полягає і в тому, що, поширюючи його на розуміння суспільного життя, можна дати основу як *матеріалістичного розуміння історії*, та і для його ідеалістичного тлумачення.

Якщо матеріалізм та ідеалізм виражають два протилежні підходи до розуміння

природи світу і людської сутності, то не менш важливим питанням філософського світогляду є питання про те, в якому стані перебуває світ, чи розвивається він і людська сутність, чи вони незмінні. *Це питання про рух і розвиток.* Залежно від розв'язання цього питання виникають також дві протилежні концепції – *діалектика* як вчення про розвиток, і *метафізика*, яка заперечує або спотворює розвиток. Був час, коли деякі філософи (наприклад, Парменід) вважали буття абсолютно нерухомим. Але пізніше, з розвитком науки і практики, коли заперечення руху і розвитку стало неможливим, поширення набули метафізичні підходи, які тлумачили їх спрощено, однобічно. Тому звичайно говорять про дві концепції розвитку – *діалектичну* й *метафізичну*.

Поділ філософських систем залежно від розв'язання питання про розвиток не збігається з поділом на матеріалізм і ідеалізм. Відомо, що серед матеріалістів було багато метафізиків (Л. Фейєрбах та ін.), а серед ідеалістів – діалектиків (Гегель). Але ці питання тісно взаємопов'язані, можна навіть у повному розумінні сказати, що питання розвитку, руху є також основними питаннями філософії.

Коли постає питання про пізнання світу, його сутність, то при цьому не менш важливим є питання про *вибір правильного методу пізнання* як спосіб вивчення явищ світу, як набір засобів, прийомів, що роблять пізнання успішним. Кожна наука має свої методи. Філософія озброює всі науки знанням найбільш загального методу пізнання: *метафізичного* й *діалектичного*. Вище ми визначили діалектику як теорію розвитку, а тут говоримо про діалектику як про метод пізнання. Протиріччя тут немає. Теорія стає методом тоді, коли вона спрямовується на пояснення практики, на здобуття нового знання, необхідного для теоретичного освоєння світу.

Тільки глибоко засвоївши весь цей матеріал, *можна зрозуміти суть кожної з функцій філософії*, через які проявляється відношення філософії до конкретних наук. *Основні функції філософії*: світоглядна, гносеологічна, методологічна, логічна, критична, практично-перетворювальна та ін.

Питання для самоконтролю студентів:

1. Аналітичний тест (Хто автор цих висловів? Яку філософську ідею вони акумулюють? Що вони значать для сучасності?): «Трохи розуму і трохи філософії віддаляють від Бога; більше розуму і більше філософії знову приводять до нього» (Ф. Бекон).
2. Назвіть основні історичні типи світогляду.
3. Визначіть особливості та характеристики міфологічного світогляду.
4. Визначіть особливості та характеристики релігійного світогляду.
5. Визначіть особливості та характеристики філософського світогляду.
6. Визначіть особливості та характеристики наукового світогляду.
7. Назвіть основні методи пізнання філософії та визначіть їх особливості.
8. Розкрийте зміст основних функцій філософії.
9. Розкрийте основні аспекти співвідношення філософії та світогляду.
10. Яка роль філософії в індивідуальному розвитку людини?

Завдання. „Поміркуємо над проблемою...”

В історії філософії існують дві відповіді на питання: „Чому люди філософствують?”. Обидві відповіді були дані давньогрецькими філософами.

Сократ відмітив, що на філософування людину надихає переживання неминучої смерті (якщо би людина була безсмертною, це позбавило би її можливості ставити питання про сенс свого існування).

Інша відповідь була дана Арістотелем. Свій відомий трактат „Метафізика” він починає словами „Усі люди від природи прагнуть до знання”. Саме ж пізнання, вважав Арістотель, починається зі здивування. Саме це і приводить людину до пошуку відповідей на вічні питання.

Рекомендована література

Основна

1. Макаров З. Ю. Філософія. Ч. 1. Історія розвитку філософської думки: навчальний посібник. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю.В., 2020. 232 с.
2. Пазенок В.С. Філософія : [навч. посіб.]. К. : Академія, 2008. 280с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія : [курс лекцій]. К. : «Каравела», 2002. 544 с.
4. Філософія: підручник / В. С. Бліхар, М. М. Цимбалюк, Н. В. Гайворонюк, В. В. Левкулич, Б. Б. Шандра, В. Ю. Свищо. Вид. 2-ге, доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерда», 2021. 440 с.
5. Філософія освіти: навчальний посібник. 2-ге видання/за наук. ред. академіка В. П. Андрушенка [та ін.]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 348 с.
6. Філософія : хрестоматія (від витоків до сьогодення) : [навч. посіб.] / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. 2-ге вид., стер. К. : Знання, 2012. 621 с.
7. Філософія: Підручник. Одеса: Університет Ушинського, 2021. 504 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/11962>
8. Філософія, логіка, філософія освіти. Кредитно-модульний курс / під. ред. Л. Мозговий, Р. Додонова. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 512 с.
9. Хамітов Н. Історія філософії : проблема людини та її меж : [навч. посіб.]. К. : Наук. думка, 2000. 272 с.
10. Шепетяк Олег, Шепетяк Оксана. Філософія: Підручник. Львів: Місіонер, 2020. 784 с.

Допоміжна

1. Білогур, В., Олексенко, Р. Філософія науки і трансформація наукових методів у ХХІ столітті. *Humanities Studies*. № 22(99) (2025). С. 176–184. URL: <http://humstudies.com.ua/article/view/325128>
2. Білогур, В., Семаль, Н., Сивохоп, Е. Філософія спорту і здорового способу життя як чинник духовного та фізичного саморозвитку людини. *Humanities Studies*. № 23(100) (2025). С. 140–152. URL: <http://humstudies.com.ua/article/view/335598/324490>
3. Блигадир Б.Б. Сучасне українське суспільство та філософія. *Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів* (26 березня 2024 р.). Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2024. С. 7.
4. Бугайчук, О. Соціально-філософський аналіз цифровізації економіки. *Humanities Studies*. № 22(99) (2025). С. 18–25. URL: <http://humstudies.com.ua/article/view/325077/315029>
5. Владленова І.В. Експериментальна філософія: новий розділ філософії чи модний тренд? *Людина і світ на роздоріжжі: технології, ресурси, соціальні інституції: матеріали Міжнародного науково-методичного семінару*. Харків, НТУ «ХПІ», 2024 р. С. 12-14.
6. Газнюк Л.М. Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття: [моногр.]. К. : ПАРАПАН, 2008. 368 с.
7. Дятлова, І., Патлайчук, О., & Ступак, О. (2025). Етичні виклики та перспективи філософії штучного інтелекту у ХХІ столітті. *Науково-теоретичний альманах Грані*. Том 28. №2. 2025. С. 66–71. URL: <https://doi.org/10.15421/172540>
8. Йосипенко С. Історія філософії України у ХХ сторіччі: віднайдення предмета чи винайдення дисципліни? *Філософська думка*. 2013. №1. С. 26-36.
9. Запорожченко О.В. Філософія науки в епоху постнекласичності: нові аспекти етичної відповідальності. *Культурологічний альманах*. №2. 2025. С. 227–235. URL: <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/621/572>
10. Зарубіжна філософія ХХ ст. *Читанка з історії філософії* : у 6 кн.; під ред. Г.І. Волинки. К. : Фірма «Довіра», 1993. Кн. 6. 239 с.

11. Ковальчук І. Л. Ідеї Еріха Фромма в контексті сучасності. *Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої 20-ти річчю інституту (м. Луцьк, 21–22 травня 2020 року) / упоряд.: О.А.Бундак, Т.Й.Жалко, Н.Г.Конон. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 42–44.
12. Ковальчук І., Федорчук О. Сучасний погляд на засоби підвищення спортивної майстерності: психофізіологічний аспект. Формування педагога майбутнього: виклики сьогодення, цінності та міжнародний ракурс: колективна монографія / Н. Денисенко, С. Марчук, І. Чемерис, Г. Голя, І. Кліш, М. Юхименко, М. Козігора, І. Ковальчук, О. Федорчук. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М., 2025. 244 с. С. 194–243. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15636059>.
13. Ковтун Н., Панчук І. Відчуження людини від професії як актуальна проблема сучасної філософії. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. №1(97). 2025. С. 94–103. URL: [https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1\(97\).2025.94-103](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1(97).2025.94-103)
14. Конверський А. Е. Традиційна логіка. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 452 с.
15. Корабльова Н.С. Ризики і небезпеки світу без філософії. *Філософія в сучасному світі*: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 листопада 2020 р. / Ред. кол. Я. В. Тараров, А. В. Кіпенський, Н. С. Корабльова Н. С [та ін.]. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. С. 105–110. URL: <https://cutt.ly/Pj12WyU>
16. Кримський С.Б. Заклики духовності XXI століття. К.: Вид-дім «КМ Академія», 2003. 32с.
17. Лімонченко В. Ніцшеанство: як сумісні нігілізм та філософія життя? *Людинознавчі студії*: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія». 2020. Випуск 40. С. 62–76. URL: <http://kaf-filos.dsru.edu.ua/article/view/200822/200838>
18. Лісовий В. Українська філософська думка 60–80-х років (стаття перша). *Філософська думка*. 2007. №3. С. 64–80.
19. Лозниця С. Маніпуляція свідомістю: історико-культурні засади. *Філософська думка*. 2008. № 1. С. 142–155.
20. Малахов В. Зернятка на долоні. Філософські мініатюри. *Філософська думка*. 2020. №1. С. 102–110.
21. Основи критичного мислення: навч. посіб. для учнів 10 (11) класів заг.-освіт. навч. закл. / О.І. Пометун, Л.М. Пилипчатіна, І.М. Сущенко, І.О. Баранова. К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. 192 с.
22. С. Марчук, І. Ковальчук, І. Чемерис. Здоров'язбережувальна освіта у філософській спадщині Г. Сковороди як актуальна науково-педагогічна проблема. *Acta Paedagogica Volyniensis*, Вип. 1, 2024. С. 16–21. URL: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.3>
23. Практикум з філософії : [методичний посібник для викладачів та студентів ВНЗ] / [під ред. В.Л. Петрушенка]. Львів : «Новий світ», 2003. 256 с.
24. Свобода : сучасні виміри та альтернативи. К. : Укр. Центр духовної культури, 2004. 486 .
25. Тофтул М.Г. Логіка : [посібник для студ. вищ. навч. закладів]. К. : Вид. центр «Академія», 2003. 368 с.
26. Усик, А. Філософія «Lifelong learning»: модернізація чи трансформація традиційної освіти? (постановка питання). *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. №1. 2025. С. 76–84. URL: <https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pp/article/view/222/208>
27. Філософія в тестах: навч. посіб. / В.О. Чернієнко, Н. Л. Більчук, С. І. Широка, О.І. Гаплевська. Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіа. ін.-т», 2018. 220 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpgclefindmkaj/https://library.khai.edu/library/fulltexts/metod/Filosofiya_V_Testah.pdf

28. Хоменко І.В. Логіка: теорія та практика. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 400 с.
29. Чупрій Л. Вплив Г. Сковороди на формування української кордоцентричної традиції. *Філософські проблеми українознавства*. 2020. №2 (75). С. 120–129. URL: <https://cutt.ly/3j12PdU>
30. Ліннік О., Божинський В., Гриневич Л., Крижановська В., Ніколаєв Є., Рій Г. Освіта під час війни: досвід українських шкіл. Аналітичний звіт. Київ, ГО «Куншт», Аналітичний центр «ОсвітАналітика» Університету Грінченка, 2024. 128 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51617/>

Інформаційні ресурси

1. <https://www.filosof.com.ua/> – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.
2. <https://dnpb.gov.ua/ua/> – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України.
3. <https://kph.ffs.npu.edu.ua/2010-05-16-22-55-49/204-wwwfilosofhistoricru-e-libr> – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Інститут філософської освіти та науки.
4. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/> – Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
5. <http://www.ukma.kiev.ua> – Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».
6. www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського.
7. <https://sites.google.com/site/osvitnires/nauka/filosofia> – Філософія. Освітні ресурси інтернету.
8. <http://www.gileya.org/> – Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Фахове видання з філософських, політичних та історичних наук.
9. <http://chitalka.net.ua/zmist/filosofija.html> – Студентська бібліотека «Читалка». Бібліотека пропонує безкоштовні електронні підручники з філософії.
10. <http://elenakosilova.narod.ru/1.htm1> – посилання на філософські сайти та бібліотеки.
11. <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> - Цілі сталого розвитку.